

ישעיהו פרק מ"ד

ביאור המילים

הקשות -

ע"פ מצודת ציון

ד וצמחו בבין חציר כערבים על-יבלי-מים:

ה זה יאמר ליהנה אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתב ידו ליהנה ובשם ישראל יכנה: ו כה אמר יהנה מלך ישראל וגאלו יהנה צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים:

ז ומי כמוני יקרא ויגידה ויערקה לי משומי עם עולם ואתיות ואשר תבאנה יגידו למו:

ח אל תפחדו ואל תרהו הלא מאן השמעתיה והגדתי ואתם עדי היש אלוה מבלעדי ואין צור בלי ידעתי:

ט יצרי פסל כלם תהו וחמודיהם בלי יועילו ועדיהם המה בלי יראו ובל ידעו למען יבשו:

י מי יצר אל ופסל נסה לבלתי הועיל:

יא הן כל חבריו יבשו וחרשים המה מאדם יתקבצו כלם לעמדו יפחדו יבשו יחד:

ד וצמחו בבין חציר כערבים על-יבלי-מים:

ה זה יאמר ליהנה אני וזה יקרא בשם יעקב וזה יכתב ידו ליהנה ובשם ישראל יכנה: ו כה אמר יהנה מלך ישראל וגאלו יהנה צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים:

ז ומי כמוני יקרא ויגידה ויערקה לי משומי עם עולם ואתיות ואשר תבאנה יגידו למו:

ח אל תפחדו ואל תרהו הלא מאן השמעתיה והגדתי ואתם עדי היש אלוה מבלעדי ואין צור בלי ידעתי:

ט יצרי פסל כלם תהו וחמודיהם בלי יועילו ועדיהם המה בלי יראו ובל ידעו למען יבשו:

י מי יצר אל ופסל נסה לבלתי הועיל:

יא הן כל חבריו יבשו וחרשים המה מאדם יתקבצו כלם לעמדו יפחדו יבשו יחד:

מצודת דוד

ד וצמחו בבין חציר כערבים על-יבלי-מים: וצמחו וירכו כאלו היו נתונים בין החציר ודומה לה: כערבים. כערבי נחל השתולים על פלגי מים, הצומחים וגדילים מהר: ה זה יאמר. הצדיקים שבהם יאמרו אנו מעולם לה' להאמין בו: וזה יקרא בשם יעקב. אלו הקטנים בני רשעים לא יהיו נוטים אחר דעת אביהם הרשעים אלא יקראו את עצמם בשם יעקב להיות צדיקים כמוהו: וזה יכתוב ידו לה'. אלו בעלי תשובה, שיחייבו את עצמם לשוב לה' כמו המתחייב את עצמו בכתב ידו: ובשם ישראל יכנה. ובהם יהיה מי אשר יכנה עצמו בשם ישראל, אלו הגרים אשר יתוספו עליהם:

ו אני ראשון. רצה לומר, קודם בריאת העולם: ואני אחרון. לאחר שתכלה העולם:

ז ומי כמוני יקרא. ומי הוא אשר יקרא לומר שהוא כמוני ויגיד ויערוך לפני הדברים הנעשים מעת שומי עם עולם והם כל הבריות: ואותיות. הדברים הבאים בזמן קרוב והדברים אשר תבאנה לזמן רחוק יגידו להם, רצה לומר, בעבור עצמם להצדיק דבריהם, וחזור לתחילת המקרא לומר 'מי הוא אשר יגיד כאלה':

ח אל תפחדו. מאלהים אחרים: הלא מאז. במעמד הר סיני השמעתך והגדתי שאין אלוה מבלעדי, ואתה עדי בדבר זה, כי פתח אז שבעה רקיעים והראה להם שאין עוד אחר, כן אמרו רז"ל (פס"ר פרק כ'): היש. וכי יש אלוה מבלעדי: ואין צור. אין חזק בעולם אשר לא ידעתי אני, וכאומר הלא אני הוא הנותן כח לכל החזקים ומכולם ידעתי:

ט יוצרי פסל. אומנים העושים הפסל כולם תהו, כי מעשיהם תהו: וחמודיהם. הפסילים שהמה חמודים להם, הנה אין בהם תועלת: ועדיהם המה. הפסילים הם עדים בעצמם שלא יועילו, כי לא יראו ולא ידעו מאומה, ואיך אם כן יועילו לאחרים: למען יבשו. העדות ההיא תועיל למען יבשו החומדים אותם:

י מי יצר אל. מי עשה שטות כזאת לעשות אל ולצקת פסל לבלי תועלת:

יא הן כל חבריו. המתחברים אליו לעבדו: וחרשים. האומנים העושים אותו הלא הם מבני אדם, ואיך אפשר שיעשו אל: יתקבצו כולם. האומנים עם עובדי הפסל יתקבצו יחד ויעמדו להשכיל ולבחון בדבר, וכולם יחד יפחדו מה' ויבשו במעשיהם:

רש"י

ד וצמחו בבין חציר כערבים על-יבלי-מים: על ידי גרים שיתוספו עליהם. 'בין חציר' הוא עמלק (אלום) שנאמר עליו 'והיתה (אלום) נוה תנים חציר לבנות יענה' (לעיל לד, יג):

ה זה יאמר לה' אני. אלו לדיקים גמורים: וזה יקרא בשם יעקב. אלו קטנים בני רשעים: זה יכתוב ידו לה'. אלו בעלי תשובה: בשם ישראל יכנה. אלו הגרים, כך שנויה בלבוש דרבי נתן (פרק ל"ו):

ז ומי כמוני יקרא. ומי יקרא (ויכריז) שהוא כמוני, ויגיד ויערוך לי את כל מה שהיה משומי עם עולם ועד עתה: עם עולם. כל זכויות: ואותיות. זכרי מופת: ואשר תבאנה. ואת העתידות לבא יגידו, כמו שאני עושה עתה שעדיין לא חרב הבית ולא גליתם ולא נולד כורש ואני מבשר אתכם עליו:

ח ואל תרהו. אין לו דמיון (במקרא), ופתרונו לפי הענין כמו אל תפחדו ואל תרהו את שמי לבין האומות: הלא מאז השמעתך. מהר סיני, והגדתי לכם שם שאין אלוה מבלעדי: ואתם ידעתי. שפתחתי לכם שבעה רקיעים והראיתי אתכם שאין אחר, ואתם עדי בדבר הזה שאין אלוה מבלעדי: ואין אור כל ידעתי. תרגם יונתן 'ולית דתקוף אלהן דמן קדמי מתיבז ליה תקיף': כל ידעתי. (ללא הפרכת) לשון 'ואדעך בשם' (שמות לג, יז), 'ידע לכתך' (דברים ב, ז), 'אני ידעתיך במדבר' (הושע יג, ה):

ט ועדיהם המה. הפסילים הם עדים על בוסת עובדיהם, שהרי אנו רואין שאינן לא רואין ולא יודעין, והיו עובדין להם: למען יבשו. העובדים להם:

י נסך. לשון יליקה ומסכה, והגו"ן בתיבה יסוד הנופל ממנו, כגון נו"ן של 'נסך' ושל 'נגף':

יא הן כל חבריו. של אותו יוצר ונוסך פסילים, המתחברים אליו לעבוד את יוצרתו ונסכו, יבשו: וחרשים המה. אותם יוצרים ונוסכים מצני אדם הם, קל וחומר ליצירתם שהיא הכל:

ישעיהו פרק מ"ד

ביאור המילים הקשות - ע"פ מצודת ציון

יב חרש ברזל מעצד ופעל בפחם ובמקבות יצרהו ויפעלהו
בזרוע כחו גם רעב ואין כח לאשתה מים וייעף.

יג חרש עצים נטה קו יתארהו בשרד יעשהו במקצועות
ובמחוגה יתארהו ויעשהו כתבנית איש כתפארת אדם לשבת
בית.

יד לכרתלו ארזים ויקח תרזה ואלון ויאמץלו בעציייער נטע
ארז וגשם יגדל.

טו והיה לאדם לבער ויקח מהם ויחם אף ישיק ואפה לחם
אף יפעל אל וישתחו עשהו פסל ויסגדלמו.

טז חציו שרף במו אש על חציו בשר יאכל יצלה צלי וישבע
אף יחם ויאמר האח חמותי ראיתי אור.

יז ושאריטו לאל עשה לפסלו יסגוד יסגד לו וישתחו
ויתפלל אליו ויאמר הצילני כי אלי אטה.

יח לא ידעו ולא בינו כי טח מראות עיניהם מהשפיל לבתם.

יב מעצד. שם כלי גדול עשוי לחתוך בו: ובמקבות. הוא
הפטיש וכן 'ותשם את המקבת בידה' (שופטים ד, כא):

יג קו. חבל המדה: יתארהו. מלשון תואר ותמונה: בשרד.
הוא שם צבע מה: במקצועות. הוא מכלי הנגרים, מקלף
בהם העץ ומחליקו: ובמחוגה. כן שם הכלי שעושים בו
העגולים: יתארהו. ענין סבוב, וכן ותאר הגבול (יהושע טו,
יא): כתבנית. דמות לצורה:

יד תרזה ואלון. שמות אילני סרק, וכן אורן. שם אילן סרק:
טו ישיק. כמו 'יסיק' בסמ"ר, והוא מלשון היסק והבערה:
ויסגד. ענין השתחואה כמו 'ולדניאל סגד' (דניאל ב, מו):

טז במו. בתוך: האח. הוא ענין ל' שמחה, כמו 'האח האח
ראתה עינינו' (תהלים לה, כא): חמותי. מלשון חמימה (-
חמימות): אור. שלהבת המאיר:

יח טח. ענין מריחה ומשיחה, וכן 'טח את הבית' (ויקרא
יד, מב):

מצודת דוד

יב חרש ברזל. עתה יספר מעשה הפסל, ואומר, האומן של ברזל יעשה מעצד, ופעל
אותו ע"י גחלים, ובמקבות יעשהו ומחדשו: בזרוע כחו. (כמו-) בזרוע בכחו, ובי"ת
'בזרוע' משמשת במקום שתיים, ורצה לומר בכל אומץ כחו: גם רעב. אף כשירעב לא
יעזוב מלאכתו עד שלא נשאר בו כח, וכשיצמא לא שתה מים עד שנעשה עיף ויגע, וכל
זה מרוב חשקו בהמלאכה ההיא:

יג חרש עצים. וכשנשלם מלאכת המעצד, אז אומן העצים ינטה קו המדה על הקורה
לחתכו במעצד לפי הראוי: יתארהו בשרד. אחרי זה יסמן תואר הפסל בצבע השרד,
ועל פי המסומן יעשהו במקצועות, והוא כלי מכלי הנגרים: ובמחוגה יתארהו. ובמחוגה
מסבב בו ציורים עגולים לייפותו: כתפארת אדם. רצה לומר, שצורתו מפוארה משאר
בעלי חיים: לשבת בית. רצה לומר, כל עצמו לא נעשה אלא לשבת בבית, כי ממקומו
לא ימיש:

יד לכרת לו ארזים. למעלה סיפר מעשה הפסל מעץ קצוב, ועתה אמר עוד יש מי אשר
יטריח לבוא ביער ולכרות לו ארזים לעשות ממנו הפסל: ויקח תרזה ואלון. יש מי
שיקח תרזה ואלון, כי העצים ההמה יפים ביותר, ועל שאינם חזקים כארו מחזק אותם
במסמרי עצי היער: נטע אורן. רצה לומר, ויש מי אשר יטרח עוד יותר, שנוטע מתחילה
נטיעה של אורן הטוב למלאכה, וממתין עד שישגדל ויהיה ראוי לפסל: וגשם יגדל.
כאומר עם שכוונת הנוטע הוא לעשות ממנו פסל, עם כל זה מגדלו הגשם בשליחות
המקום, כי עולם כמנהגו נוהג, ועתידין הן ליתן את הדין, וכמו שאמרו חז"ל ב'גול סאה
חטים וזרעה וכו'" (ע"ז נד, ב):

טו והיה לאדם לבער. מאותו העץ עצמו יהיה מקצתו לצרכי אדם לבער בו את האש:
ויקח מהם. מהעצים ההם יקח מה מהם להבעיר אש להתחמם בו, ואף מהם יסיק התנור
ויאפה לחם, ואף מהם יקח ויפעל בו אל וישתחו אליו: עשהו וגו'. כפל הדבר במלות
שונות: למו. לפסילים, ועם כי לא זכר אלא אחד, הנה רבים הם:

טז חציו. רצה לומר, מקצתו שרף בתוך האש, ע"י מקצתו אכל בשר כי יצלה בו צלי
ויאכל וישבע, ואף יחמם בשרו, וישמח ויאמר 'האח הנה חממתי את עצמי, אף נהנתי
להיות יושב באור האש':

יז ושאריטו. הנשאר מהעץ יעשהו אל, וחוזר ומפרש יעשהו לפסלו: יסגד לו. ישתחוה
לו ויתפלל וגו':

יח לא ידעו. אין בהם לא דעת ולא בינה: כי טח. היצה"ר המסית, טח עיניהם מלראות
ולבותם מלהשכיל:

רש"י

יב חרש ברזל. חרש של ברזל: מעלד. הוא אחד
מכלי הנפחים: ופעל. הפסל. צפחם. קרבו"ן
בלע"ז: ובמקבות. מרטי"ל בלע"ז: יארהו. לשון
ליוור: ויפעלהו בזרוע כחו גם רעב וגו'. גם הוא
היוור חסר כח וחלש הוא, שאם ירעב אין בו
כח, או אם לא שתה מים ויעף לאלתר, קל
וחומר שפעולתו אין זה תועלת לעזור:

יג חרש עצים. ואם בא לעשותו של עץ, וחרש
עצים הוא כך לרכו: נטה קו. כדרך הנגרים, ועל
פי הקו יתארהו בשרד, מיישר אותו במסור
שקורין לאלאור"א בלע"ז. יתארהו. ייפהו:
יעשהו במקצועות. ומחליקו ברהיטני ואיזמל.
'מקצועות' חרסם יונתן 'אזמלא': ובמחוגה
יתארהו. לשון 'ותאר הגבול' (יהושע טו, ט) אם
בא לעשות בו ליוור עגולים מסבב אותו
במחוגה, קונפ"ש בלע"ז: תפארת אדם. היא
אשה שהיא תפארת בעלה:

יד תרזה ואלון. מיני אילני סרק: ויאמץ לו בעצי
יער. עושה לו חיזוקים בין לחיזוק בין לנוי במיני
עצים המשונים זה מזה במרחיקו: נטע אורן.
כשמואל ייחור ונטע הראוי לכך נוטעו לכך
והגשם מגדלו: אורן. לשון נטע יונק, פרנלו"ן
בלע"ז:

טו והיה לאדם לבער. והיה אותו עץ מקצתו
לצרכי אדם לבער: ויקח. מן העצים ויחס גופו
לנגדס: אף ישיק. מהם תנור ואופה לחם: אף
יפעל אל. מן הנוח:

ישעיהו פרק מ"ד

ביאור המילים הקשות - ע"פ מצודת ציון

יט וְלֹא־יָשִׁיב אֶל־לְבוֹ וְלֹא דַעַת וְלֹא־תְבוּנָה לְאִמֹר חֲצִי שְׂרַפְתִּי בְּמוֹ־אֵשׁ וְאִף אֶפְיִתִי עַל־גַּחְלִיו לְחֶם אֶצְלָה בְּשָׂר וְאֶכֶל וְיִתְרוֹ לְתוֹעֵבָה אֶעֱשֶׂה לְבָנָי עַץ אֶסְגֹּד: כ רַעְיָה אֶפְרָ לֵב הוֹתֵל הַטָּהוּ וְלֹא־יִצִּיל אֶת־נַפְשׁוֹ וְלֹא יֵאמָר הֲלוֹא שָׁקַר בְּיַמִּינִי: כא זְכַר־אֱלֹה יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל כִּי עֲבַדְי־אֲתָה יִצְרָתִיָּה עֲבַד־לִי אֲתָה יִשְׂרָאֵל לֹא תִנְשָׁנִי: כב מַחִיתִי כְעֵב פְּשָׁעֶיךָ וְכַעֲנַן חַטָּאוֹתֶיךָ שׁוֹבָה אֵלַי כִּי גָאַלְתִּיךָ: כג רָבוּ שָׁמַיִם כִּי־עָשָׂה יְהוָה הַרְיֵעוּ תַחְתִּיּוֹת אֶרֶץ פְּצְחוּ הָרִים רִנָּה יַעַר וְכָל־עֵץ בְּגוֹ כִּי־גָאַל יְהוָה יַעֲקֹב וּבִי־שְׂרָאֵל יִתְפָּאֵר:

מצודת דוד

יט וְלֹא יָשִׁיב. אינו נותן אל לבו לבחון בדבר, ואין בו לא דעת ולא תבונה לחשוב הלא מקצתו שרפתי בתוך האש ואף וגו': אפיתי על גחליו לחם. אמר 'לחם' על שם סופו, כי אחר שנאפה נעשה לחם, וכן 'וטחני קמח' (לקמן מז, ב): אֶצְלָה. כמו 'ואצלה': ויִתְרוֹ. ואיך אעשה הנותר לפסל המתועב בעיני ה', ואיך אשתחוה לענף עץ: כ רַעְיָה אֶפְרָ וגו'. רצה לומר, לבו המהתל ומלעיג בו, הסיתו שיקבל לרועה ומנהיג את הדבר אשר תשוב אל האפר כשישרפוהו: וְלֹא יִצִּיל. אף האומן העושה הפסל לא יציל נפש עצמו, ולא יאמר הלא מה שעשיתי בימיני הוא שקר ואין בו תועלת כי מעשה ידי הוא: כא זְכַר אֱלֹה יַעֲקֹב. אם האומות לא יבינו את זאת, אתה יעקב זכר אלה הדברים ולא תתפתה אחריהם, כי עבדי אתה ולא עבד האליל: יִצְרָתִיךָ עֲבַד לִי. בראתיך להיות לי לעבד, ולכן אתה ישראל לא תשכחני: כב מַחִיתִי כְעֵב. מעולם מחיתי פשעיך כעב הזה הנמחה במים: וְכַעֲנַן וגו'. כפל הדבר במלות שונות: שׁוֹבָה אֵלַי. לכן שוב אלי, כי אני הוא הגואל אותך: כג רָבוּ שָׁמַיִם. הוא דרך משל, ורצה לומר שמחה גדולה תהיה בעולם: כִּי עָשָׂה ה'. רצה לומר, עשה מה שעליו לעשות ולקיים, והוא גאולת ישראל: תַחְתִּיּוֹת אֶרֶץ. היא הנקודה האמצעית מכדור הארצי: יַעַר. מקום עמידת האילנות: וּבִי־שְׂרָאֵל יִתְפָּאֵר. ע"י גאולת ישראל יתפאר בפי כל:

רש"י

יט ולא ישיב אל לבו. חזיו שרפתי כמו אש: ולא דעת ולא תבונה. זו לאמר זאת: לְבָנָי עַץ. לרקבון עץ: כ רועה אפר לב הותל הטוה. לבו אשר הותל, הטוהו לעשות לו רועה של אפר, הדמות שנשרף חזיו ונעשה אפר, השוטה הזה היה אומר שהוא לו לרועה ולמפרנס. דבר אחר 'רועה אפר' לשון ריעות, עובד עבודה זרה ומחזר אליו עבודה זרה שהיא אפר: וְלֹא יִצִּיל. הגתעה את נפשו, לאמר 'הלא שקר בימיני ויפרד מעליו: כא לא תנשני. לא תהיה שכות מיראתי: כב מחיתי כעב פשעיך. צמארים וצמדבר, גם עתה שובה אלי: כג פלחו. לשון פתחו פה: